

Literatura antyżydowska

Literatura antyżydowska – akcenty antyżydowskie pojawiły się w literaturze staropolskiej wraz z napływem większych grup osadników żydowskich. Wzmianki wyrażające niechętny stosunek do Żydów znaleźć można u najwcześniejszych kronikarzy – Galla Anonima i Wincentego Kadłubka, a w XV w. u Stanisława ze Skalbmierza, Jana Długosza i Marcina Miechowity.

Krytykę działalności gospodarczej Żydów zawierają dzieła pisarzy politycznych z drugiej połowy XV w. i pierwszej połowy XVI. Ganił oni swobody zagwarantowane w przywilejach żydowskich, prowadzące, według nich, do uprzywilejowania ekonomicznego Żydów, stanowiącego zagrożenie dla mieszczaństwa chrześcijańskiego. Jan Ostroróg (1460) i Stanisław Zaborowski (1500) piętnowali lichwę żydowską. Szkodliwość skutków działalności dzierżawców, ceł, kupców i bankierów żydowskich dowodził Justus Decjusz (1516), sekretarz Zygmunta I Starego. Ganił on również bogatą szlachtę zatrudniającą w swoich majątkach Żydów jako faktorów i dzierżawców, gdyż pozycja ta często dawała im władzę nad ludnością chrześcijańską. Stanisław Orzechowski (1543) oskarżał Żydów o szpiegostwo na rzecz Turcji. Wszystkie te zarzuty umieszczano w większych rozprawach, przy okazji opisywania dziejów Polski bądź bieżących spraw gospodarczych i politycznych.

W XVI w. powstały też pierwsze utwory w całości poświęcone Żydom. Jan Dantyszek, biskup warmiński, dyplomata na dworze króla Zygmunta Starego, był autorem *Carmen de Judeis* (łac., Pieśń o Żydach, ok. 1540), wydanej 100 lat później pod tytułem *Błędy talmudowe*. Dantyszek przypisywał Żydom wiele negatywnych cech: rozpustę, kłamliwość, okrucieństwo, pijaństwo i cudzołóstwo. Piętnował ich upór w trwaniu przy własnej wierze i głupotę, jaką było, według niego, nieuznawanie boskości Chrystusa. Nie skąpił Żydom obelg Jakub Przyłuski (1553). Mikołaj Rej w *Postylli* (1557) uznał za błędne przywiązanie Żydów do wyznawanej wiary. Sebastian Klonowicz, poeta, a także sędzia żydowski w Lublinie, potępiał w dziele *Victoria deorum* (łac., Zwycięstwo boskie; 1587) lichwę żydowską i ostrzegał przed ekspansją handlową kupców tego wyznania.

Przeważająca liczba druków, które zostały wydane w drugiej połowie XVI w. zawierała sądy nieprzychylnie Żydom. Staropolskie utwory antyżydowskie można podzielić na dwie zasadnicze grupy: 1) pisane przez gorliwych chrześcijan, pragnących nawrócić Żydów (np. pierwsza broszura w całości poświęcona Żydom *Epistola abo List Rabi Samuela*, 1538); 2) zdecydowanie nieprzychylnie Żydom, postrzegające w nich niebezpieczeństwo dla religii i państwa (np. wydany w 1569 r. druk *Okazanie kilku błędów z niezliczonego bluźnierstwa*, autorstwa filozofa, teologa i mówcy, Jana Górskiego).

Większość utworów z XVII i XVIII w., które w całości lub w części dotyczyły Żydów, zalicza się do drugiej grupy. Liczba takich publikacji wzrosła w okresie kontrreformacji, chociaż ogółem nie wydano ich więcej niż 30. Do najbardziej zajadłych można zaliczyć druki takich autorów, jak Przemysław Mojecki – *Żydowskie okrucieństwa, mordy y zabobony* (1589 lub 1598), Szymon Hubicki – *Żydowskie Okrucieństwa nad Naświętzym Sakramentem y Działkami Chrześcijańskimi* (1602), Jan Achacy Kmita – *Ein Send Brief abo list od Żydów do Messyasza* (1601), *Kruk w złotej klatce* (1648), Sebastian Śleszkowski – *De Judeis* (łac., O Żydach; 1611), *Dostateczna Genealogia Żydowska* (1622), *Jasne Dowody O Doktorach Żydowskich* (1623), Sebastian Miczyński – *Zwierciadło Korony Polskiej* (1618), Bazyli Wągliński – *Swawola wyuzdana żydowska* (1648), Piotr Pruszc – *O okrutnym Działeczek niewinnych morderstwie* (1662), Sebastian Żuchowski – *Odgłos Processów Kryminalnych na Żydach* (1700), *Proces Kryminalny o Niewinne Dziecię* (1713), Gaudenty Pikulski – *Złość Żydowska Przeciw Bogu* (1758), Antoni Opolski – *O zabobonach narodu Żydowskiego* (1786). Druki o charakterze antyżydowskim powstałe w Polsce w XVI–XVIII w. były wykorzystywane, a nawet przedrukowywane przez niektóre wydawnictwa ugrupowań narodowościowych oraz kościelne w następnych stuleciach.

Wraz z pojawieniem się antysemityzmu politycznego wzrosła lawinowo liczba druków antyżydowskich. Pojawiły się czasopisma w całości poświęcone atakowaniu Żydów, a także liczne publikacje książkowe. We Francji dużą popularność zdobyła rozprawa *La France juive* (franc., Francja żydowska; 1886), której autor, Édouard Drumont, oskarżył Żydów o chęć zawładnięcia tym krajem. Pruski dziennikarz Wilhelm Marr, wydawca pisma „Zwangloser Antisemitischer Hefte” (niem., Niezależne Zeszyty Antysemityczne; Berlin 1879–1880), w 1873 r. opublikował broszurę *Der Sieg des Judenthums über das Germanenthum* (niem., Zwycięstwo żydostwa nad germanizmem). Zaatakował w niej całą spuściznę judeochrześcijańską, odpowiedzialną, według niego, za zdominowanie

„ducha” narodu niemieckiego przez tradycję żydowską.

Znacznie większą poczytność zdobyły w krajach niemieckich książki Eugena Dühringa, który pierwszy użył terminu „eksterminacja” w odniesieniu do Żydów, rozumiejąc go jednak jako wykluczenie wyznawców judaizmu ze społeczeństwa, a nie masowe mordy. Wywody angielskiego filozofa Houstona Stewarta Chamberlaina o wyższości „rasy aryjskiej” stały się podbudową ideologii zawartej w *Mein Kampf* (niem., Moja walka; 1925–1927) Adolfa Hitlera. Antysemityzm stanowił głównie tematykę sztandarowego pisma nazistowskiego „Der Stürmer” (niem., Szturmowiec; 1923–1945), wydawanego przez Juliusa Streichera. W Rosji autor ukrywający się pod pseudonimem Osman-Bej (F. Brafman) wydał w 1869 r. broszurkę *Kniga Kagała* (ros., Księga Kahała, wyd. pol. *Żydzi i kahały*, 1876), która w ciągu kilku lat osiągnęła ponad 10 wydań w Rosji, Królestwie Polskim i Galicji. Autor, który przeszedł z judaizmu na prawosławie, wysnuł w niej całą teorię spiskową, dowodząc, że tradycyjna forma żydowskiego samorządu to sieć, za pomocą której Żydzi władają światem. Równie spiskową wizję dziejów zawiera pamflet *Protokoły Mędrców Syjonu*.

W Polsce literatura antyżydowska miała charakter twórczości wtórnej, choć niepozbawionej lokalnych odmian. W Królestwie Polskim antysemityzm jako pierwsze zaczęło propagować pismo „Rola”, a w latach 1886–1900 „Głos”, na którego łamach zaczęto głosić rasizm. Roman Dmowski zamieszczał teksty antyżydowskie w „Przeglądzie Wszechpolskim” (1895–1905), pisał programowe broszury (m.in. *Kwestia żydowska*, 1909) oraz antysemickie powieści (np. *Dziedzictwo*, 1931). Podobne treści głosił powieściopisarz i publicysta Teodor Jeske-Choiński, starając się dowieść negatywnego wpływu „ducha żydowskiego” na polską kulturę. Akcenty antyżydowskie znaleźć można w prasie krakowskich konserwatystów.

W okresie międzywojennym znacznie wzrosła liczba antysemickich druków. Powstały wydawnictwa specjalizujące się w ich wydawaniu. Część z tych publikacji, np. „Biblioteczka Żydoznawcza” Towarzystwa „Rozwój”, była wspierana finansowo przez hierarchię Kościoła katolickiego. Antyżydowskie nastawienie miały niektóre wielkonakładowe gazety, jak „Ilustrowany Kurier Codzienny”, a także większość pism katolickich. W latach 1934–1939 ukazywały się w masowym nakładzie czasopisma o zdecydowanie antysemickim nastawieniu, publikowane przez oficynę franciszkanów w Niepokalanowie: „Mały Dziennik”, wydawany z inicjatywy kard. Aleksandra Kakowskiego i o. Maksymiliana Kolbego, oraz „Rycerz Niepokalanej”. Wśród antysemickich publicystów było wielu księży, m.in. Stanisław Trzeciak, Józef Kruszyński, Marian Morawski, Jan Gnatowski, Jan Władziński i in.

W czasie okupacji niemieckiej antysemickie publikacje w języku polskim rozpowszechniali hitlerowcy. Kilka wydawanych w konspiracji gazetek Narodowych Sił Zbrojnych nie zaprzestało głoszenia antysemityzmu (np. „Wielka Polska”, 1941–1944; „Polska Informacja Prasowa”, 1940–1944), publikowało wciąż te same zarzuty nawet wówczas, gdy na ich oczach rozgrywała się tragedia zagłady Żydów. Po wojnie, w latach 1944–1947, antykomunistycznemu podziemiu przypisać można antyżydowskie treści zawarte w ulotkach i niektórych tytułach konspiracyjnej prasy.

Wobec istnienia cenzury później literatura antyżydowska wydawana była sporadycznie. W 1968 r. w nagonce prasowej pojawiły się schematy przejęte z publikacji antyżydowskich. Z inicjatywy jednego z wydziałów Ministerstwa Spraw Wewnętrznych przedrukowano fragmenty *Protokołów Mędrców Syjonu*, a Wydział Propagandy Organizacji Miejskiej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Łodzi posunął się do przetłumaczenia tekstu z hitlerowskiego pisma „Der Stürmer” i wydania go w formie ulotki. W latach późniejszych służby specjalne sporadycznie posługiwały się drukami antysemickimi w celu zwalczania opozycji, m.in. w 1981 r. wydały anonimową książkę *Judeopolonia. Nieznane karty historii PRL*. Znaczący wzrost liczby tytułów literatury antysemickiej nastąpił po 1989 roku.

Pojawiło się kilka wznowień *Protokołów Mędrców Syjonu*, przedwojennych publikacji księdza Trzeciaka i księdza Kruszyńskiego, a także książki nowych autorów, związanych z organizacjami antysemickimi. Tematyka tych książek obraca się wokół rozliczeń z „żydokomuną”, czasem podejmowane są próby usprawiedliwienia antyżydowskiej działalności Narodowych Sił Zbrojnych. Cechami całej literatury antyżydowskiej są napastliwość tonu, posługiwanie się kalumnią, komiksowe uproszczenia obrazu rzeczywistości, wzajemne zapożyczenia, powtarzanie chwytliwych haseł (np. „swój do swego”, „Polska dla Polaków”). Antysemicka propaganda stworzyła słowne i ikonograficzne wyznaczniki wizerunku Żyda („semicki wygląd”, „żydowski nos”, „handel żydowski”). Propagandowe tezy antysemityzmu wykazują dużą trwałość i nie poddają się konfrontacji z rzeczywistością.

Hanna Węgrzynek, Alina Cała

Tekst pochodzi z portalu [Diapozytyw](#), należącego wcześniej do [Instytutu Adama Mickiewicza](#). Tekst pochodzi z książki „Historia i kultura Żydów polskich. Słownik” autorstwa Aliny Całej, Hanny Węgrzynek i Gabrieli Zalewskiej, wydanej przez [WSiP](#).